

Стари концепт „новог светског поретка“

(О чему мислимо када говоримо о „новом светском поретку“)

Оливер Потежица

Аутор у прилогу разматра значење синтагме „нови светски поредак“ у контексту савремених међународних односа. Пошто указује на то да се не ради о новом концепту, детаљније разматра текст *Равнотежа сутрашњице*, америчког дипломате и теоретичара Роберта Штрауса Хупеа.

У чланку се поставља питање да ли су садашњи догађаји, у ствари, остварење пројекта „Империја без империјализма“, о којем је говорио

Роберт Штраус Хупе давне 1957. године.

Аутор сматра да ће догађаји ускоро показати због чега се тај програмски текст Роберта Штрауса Хупеа сада реafirмише у америчкој теорији о међународним односима.

У зборнику *Распад Југославије: продужетак или крај агоније*, који је почетком прошле године објављен у издању београдског Института за европске студије, наглашено је на једном месту да „у нас постоји становити отпор критичког мишљења да дезинтеграцију Југославије ситуира у глобални геостратешки контекст, да њену агонију тумачи као део ширег мозаика унутар успостављања новог поретка светске моћи... бар све док сами инострани актери не обелодане своје мотиве“.¹ Могло би се закључити, дакле, да смо скоро потпуно били неприпремљени за садашње глобалне промене, како на теоријском, тако и на практичном (политичко-дипломатском) плану. Наравно, то је део нашег укупног (интелектуалног) „наслеђа“, с крајње поједностављеним и једностраним тумачењем промена у свету и места Југославије у међународним односима. У постојећим заостреним околностима чак су и анализе наше спољнополитичке ситуације постале предмет унутрашњих (политички и страначки) „обрачуна“, при чему постоји наглашена тенденција сталног потцењивања и „заборављања“ улоге и значаја међународних чинилаца.

Неки наши теоретичари, аналитичари, политичари и дипломате скоро цинично исмејавају тзв. теорију завере, подводећи под тај појам сваки покушај објашњења улоге међународног чиниоца у југословенским збивањима. Тим „статичким“ објашњењима и тумачењима политике превиђа се суштина политичких процеса – политика је, наиме,

¹ Зборник *Распад Југославије: продужетак или крај агоније*, Институт за европске студије, Београд, 1992, стр. 90 (Радмила Накарада).

сврсисходна људска активност којом се циљно усмерава ток догађаја у одређеном (жељеном) правцу, као и артикулација друштвених интереса која треба да доведе до (замишљених) политичких резултата. Дакле, у једном екстремнијем облику могло би се чак тврдити да је свака политика истовремено и „завера“.

С друге стране, код нас се често парафразирају речи лорда Палмерстона да „у политици не постоје вечна пријатељства и савезништва, већ само интереси“. Међутим, истовремено се, на пример, тврди да нас „на Западу нико не мрзи“, као и да су „Србији потребни нови пријатељи“, и слично. Закључак је, по свему судећи, јасан – за овакво „статичко“ и „пасивистичко“ тумачење политике и друштва сви политички процеси су, у ствари, „природни процеси“. Када се ради о југословенској кризи, аксиом постаје став да „све ми сами себи радимо“, док нам свет „жели само најбоље“.

„Нови светски поредак“

Када се говори о „новом светском поретку“ мисли се, пре свега, на појам који је први поменуо (бивши) амерички државни секретар Џејмс Бејкер, августа 1990, и нешто касније, у време ескалације кризе у Заливу, „разрадио“ амерички (такође бивши) председник Џорџ Буш. У Бушовом чланку у недељнику „Times“ (октобар 1990) говори се, између осталог, да је претпоставка за стварање „новог светског поретка“ редефинисани однос Запада и Истока, у којем обе суперсиле треба да наставе да раде заједно за добробит човечанства. У свету у којем више нема сукобљених идеологија, блокова и „хладног рата“, прворазредна улога постаје улога економских институција, економске сарадње и Уједињених нација, док заједничке међународне обавезе и односи међу државама (великим и малим) треба да се заснивају на принципима мирољубивог решавања спорова, солидарности у супротстављању агресији, смањених и контролисаних војних арсенала и слично.

Лоренс Фридман, у чланку *Поредак и неред у новом свету*, наводи да је „нови светски поредак“ требало да значи тријумф либерализма и слободног тржишта, владавину међународног права и један период мира и просперитета. Он сматра да је за „нови светски поредак“ најважније да се остваре две претпоставке: прво, активнија и значајнија улога међународних институција у „глобалном управљању“, пре свега Организације уједињених нација, и друго, прихватање чињенице да је садашња ситуација јединствена, због чега и треба да постоји одређени оквир који би дао смисао „новом поретку“ и у којем би се усмерили напори за његову изградњу.²

Али, Дејвид Герген, у чланку *Пропуштена прилика Америке*, указује да сада, сем неколико бивших функционера Беле куће, мало ко

² Lawrence Freedman, *Order and disorder in the New World*, „The Foreign Affairs“, New York, br. 1/92.

говори о „новом светском поретку“, осим у неким подругљивим коментарима. Када је пре две године говорио о „новом светском поретку“, изгледало је да је председник Џорџ Буш почео да поставља „темеље“ нове америчке спољнополитичке доктрине. Бела кућа је чак била најавила да ће током пролећа 1991. одржати четири програмска говора да би образложио своје „визије“. Али, након процене да се тешко може контролисати јавна дебата о „новом светском поретку“, амерички председник је одржао само „пола говора“, а затим се повукао у много „удобније“ свакодневно вођење спољнополитичких послова.³

Парола о „новом светском поретку“ није чак била коришћена ни у председничкој изборној кампањи прошле године, док је избор Била Клинтонa уздрмао и озбиљније присталице тог концепта. Према многим мишљењима, Америка је током 1991. и 1992. године постајала све више песимистична, затворена и националистичка, што је јачало „ветрове“ новог изолационизма. Озбиљнији амерички спољнополитички аналитичари почели су да заговарају „уравнотеживање“ америчке унутрашње политике и ангажовања у међународним односима. За сада је „господар“ тзв. униполарног света изгледа био много ефикаснији у „чишћењу“ крхотина старог света него у постављању темеља за један нови свет.⁴

„Равнотежа сутрашњице“

Када се говори о „новом светском поретку“ мора се рећи да тај концепт уопште није нов. Један од утемељивача америчке науке о међународним односима и оснивач Института за истраживања спољне политике из Филаделфије Роберт Штраус Хупе изложио је и разрадио тај концепт још 1957. године, у свом тексту *Равнотежа сутрашњице*.⁵ Наиме, Роберт Штраус Хупе наводи да је за САД „најважније питање унификација глобуса под вођством те земље у току ове генерације“.⁶ А, „колико делотворно и брзо буду САД радиле на остваривању овог задатка, од тога ће зависити преживљавање САД као водеће силе, вероватно и преживљавање западне културе у целини, а могуће и преживљавање човечанства“. Према том америчком спољнополитичком теоретичару, тај задатак се мора брзо остварити због „два велика проблема који се јављају“ – политичког јачања азијских народа, које

³ David Gergen, *America's Missed Opportunities*, „The Foreign Affairs“, New York, br. 1/92.

⁴ Исто.

⁵ Роберт Штраус Хупе (аустроугарског порекла) био је истакнути амерички дипломата и амбасадор у Турској, Шри Ланки, Белгији, Шведској и НАТО-у. Сматра се утемељивачем америчке науке о међународним односима и оснивачем Института за спољнополитичка истраживања из Филаделфије. Био је редовни професор Универзитета Пенсилванија у Питсбургу.

⁶ Чланак је прештампан и поново објављен у угледном америчком спољнополитичком часопису „Orbis“ (бр. 1/92), који издаје Институт за спољнополитичка истраживања из Филаделфије.

ако се узме у обзир њихов веома велики демографски раст, може изменити глобалну и регионалну равнотежу снага и довести до мањих или већих конфликта и ратова, као и због чињенице да ће се значајније повећати број тзв. средњих земаља, које ће бити у стању да прибаве нуклеарно оружје и друга средства за масовно уништавање.

Само та два разлога су, сматра Штраус Хупе, довољна да се „иде“ на успостављање јединствене светске владавине. Он наводи да су „нестанак старих империја, демографски притисак, дезинтеграција старих култура и промене у равнотежи снага, уз радикално мењање војних технологија, у историји увек били праћени ратовима и револуцијама“. А, може се тврдити да нема разлога да се верује да ће садашње „државне занатлије“ успети да промене велике историјске циклусе. С друге стране, Штраус Хупе указује на то да су сви револуционарни периоди у историји били праћени успостављањем неког универзалног поретка под доминацијом једне силе – поретка који је сада постао једина алтернатива анархији и деструкцији. „Једно и једино питање је, стога, који ће народ успоставити универзални поредак по својим идејама и под својом доминацијом“. Роберт Штраус Хупе сматра да је национализам изгубио стваралачку снагу већ онда када је француска идеја о националној држави, која се проширила Европом, „генерисала“ супротна кретања, која су довела до пораза Наполеоновог универзалног царства и која су кулминирала с уједињењем Немачке и Италије. Национализам се, дакле, у овом чланку означава као „највећа регресивна снага у овом веку“, која се не може спутати либералним уставима или бригом о заједничким интересима човечанства, већ само супериорном политичком снагом. По Роберту Штраусу Хупеу, „идеја о националном суверенитету – апсолуту политичких апсолута – данас служи за политичку и идеолошку пенетрацију и субверзију прво домаћег и потом међународног поретка“.

Историју средине двадесетог века Роберт Штраус Хупе види као историју серије сукоба тзв. федеративних снага. Он наводи да су и Немачка и Јапан покушали да успоставе регионалне федерације, али ниједна од тих држава није имала снаге за то, првенствено због уске основе (националне државе) на којој су ти системи грађени. Али, Роберт Штраус Хупе јасно закључује да су „њихове функционалне концепције биле у потпуној сагласности са историјским неопходностима – стварање регионалних система у које ће бити укључен што већи број држава“. Сада могу деловати цинично његове речи да се „различите организације, као што је на пример ЕЗ, не разликују много у својем функционалном 'дизајну' од оних које су планирали немачки нацисти“, јер су они „савршено добро знали за проблеме економске међузависности у Европи и за економску и технолошку неадекватност националне државе“.

Роберт Штраус Хупе писао је већ 1957. године о слому Совјетског Савеза. Дакле, у време када је „хладни рат“ тек отпочињао. „Колапс

марксистичке утопије – универзалног поретка живота заснованог на универзално важећим принципима – упропастиће добитке који су после Првог светског рата остварени совјетском псеудо-федеративном снагом“. Остаће, наравно, веома велика војна моћ те земље, војна моћ чија претња може бити чак и опаснија јер не постоји идеолошко „усмеравање“. Али је чињеница, закључује Роберт Штраус Хупе, да та земља не може више стварати „нови светски поредак“, мада може спречити његово стварање (вето).

У чланку *Равнотежа сутрашњице* наводи се да се сада САД суочавају с „историјском нуждом“, јер је та земља „једина задржала федеративну моћ“. Према Роберту Штраусу Хупеу „једино је питање да ли ће САД учинити оно што се мора учинити“. Дакле, „САД по својим карактеристикама имају јединствену прилику да буду лидер глобалне унификације“. Војна моћ те земље је први и незаменљиви атрибут водеће улоге. Али, посебно се мора узимати у обзир чињеница да је амерички социјални систем идеал за све људе, укључујући и оне у Совјетском Савезу. „Амерички сан се налази у процесу своје универзализације, док комунистички сан нестаје“. Роберт Штраус Хупе наводи да „америчка федеративна моћ почива на три стуба – прво, саме Сједињене Америчке Државе *de facto* контролишу западну хемисферу и регион Пацифика; друго, оне се налазе на челу америчко-европске алијансе; и треће, оне имају водећу улогу у Уједињеним нацијама“. У том смислу, „НАТО постаје нуклеус светске федерације која се ствара“.

Свој „програмски чланак“ Роберт Штраус Хупе завршава питањем „да ли ће светски поредак који се ствара постати америчка универзална империја“. Одговор је да „свет то мора постати“ до тог степена да ће се на њему јасно видети „маркица“ америчког духа (погледа на свет). Да би антиутопија била потпуна, Штраус Хупе наглашава да је „у америчком духу битна карактеристика отвореност друштва, отвореност за све људе и културе“, као и да је „амерички политички геније представљен у федеративној идеји, са којом се поништавају разлике између оних који владају и оних над којима се влада у сталном процесу асимилације“. Стога ће „светски поредак који се ствара означити последњу фазу у историјским променама и представљаће ‘капу’ револуционарне епохе овог века“. Роберт Штраус Хупе указује да је „мисија Американаца да сахране националну државу, да поведу изгубљене људе у шире заједнице, да са својом силом спрече потенцијалне саботере новог поретка који не могу понудити човечанству ништа ново осим окамењене идеологије и бруталне силе“. За остварење тог задатка Американци морају да ангажују све своје снаге, а да би будућност припадала Америци, за то имају на располагању следећих педесетак година. „Америчка империја и човечанство неће бити супротстављени појмови, већ једноставно два имена за универзални поредак под миром и срећом“.

Та „империја без империјализма“ Роберта Штрауса Хупеа изједначава, дакле, Американце и човечанство. Наравно, у ту „глобалну игру“ се могу убацивати и друге различите „карте“ (што су неки аутори касније и чинили), као што су хришћанство, либерални интернационализам рузвелтовског типа, сарадња седам најразвијенијих земаља света (тзв. Група 7) са Русијом итд. С друге стране, у западној публицистици се указује на то да ће Американце до 2007. године, што је „рок“ који је Роберт Штраус Хупе поставио за стварање „универзалне америчке империје“, чекати још друге бројне „опасности“, које могу доћи од Немачке, Јапана, ЕЗ, Француске, Русије, Кине, исламског света и других. Ипак, из свега тога се може закључити да је одређеним круговима на Западу (можда и целокупном политичком „естаблишменту“ тих земаља) јасно да, ако хоће да преживи, Запад мора опстати као целина. У вези с тим, треба неутралисати сваку дезинтеграцију која не одговара западним интересима и наметнути интеграцију која ће бити у функцији тих интереса.⁷ Дакле, „новом светском поретку“ морају се сви прилагодити или покорити. А, није тешко сложити се да је очигледни и непосредни резултат почетне фазе стварања тзв. униполарно-мултиполарног света управо глобална фрагментизација и „тектонско“ геополитичко реструктурирање Земљине кугле. За многе се „нови светски поредак“ јавља само као готово неиздржљиви притисак на мале и средње земље, тј. само као нови *глобални тоталитаризам*. Ипак, недавно је познати југословенски дисидент, политичар и публициста Милован Ђилас покушао у једном интервјуу „Политици“ да нас убеди да је „нови светски поредак“ само измишљена флоскула (од стране неких „политиканата“) и да, заправо, не постоји. На основу тога, остаје нам само да закључимо да се све што нам се дешава одвија по неком „природном закону“, да се ради о „природним процесима“ и да, у ствари, „ми сами“ вршимо избор. Могло би се, на пример, рећи и то да се многи елементи из „сценарија“ рата у Заливу само „случајно“ примењују и у Југославији – од санкција и ембарга, преко тзв. безбедних зона, хуманитарних коридора, инспекција међународних посматрача, етничког чишћења, до озбиљне претње војном интервенцијом против српског народа.

*

Од објављивања чланка Роберта Штрауса Хупеа прошло је 35 година и његове поставке су, у међувремену, постале „проверљиве“ у политичкој пракси међународних односа. Ипак, не би требало занемарити ни чињеницу да се пре неколико година појавила и књига Пола

⁷ Видети чланак Walter A. McDougall, *The Balance of Tomorrow, Today*, „Orbis“, Filadelfija, br. 1/92.

Кенедија (1987), који је упозорио на законитости „успона и пада великих сила“. Због наметања „новог светског поретка“, због бројних сличних проблема као што су наши, појавиће се сигурно, пре или касније, нека „алтернативна стратегија“ том „врлом новом свету“. Без обзира на наше слагање или неслагање с концептом несврстаности, на пример, чињеница је да су оснивачи тог покрета покушали да пронађу и реализују једну „алтернативну стратегију“ у време када је „хладни рат“ достигао врхунац, чиме су, макар делимично и привидно, успели да неутралишу и отклоне опасности „биполарног света“.⁸

Крају историје Френсиса Фукујаме на публицистичком плану се супротставио Кен Џоувит с „новим светским нередом“. Док је Фукујаме тврдио да на политичком плану „либерални капитализам и демократија представљају једину глобалну цивилизацију“, Кен Џоувит, с друге стране, сматра да је управо та Фукујамина поставка почетак „демократског лењинизма“, који ће се ускоро суочити с бројним изазовима. Према њему, либералној демократији „у њеном уздизању рационалне безличности на ниво организационог принципа друштвеног живота“ неминовно ће се супротставити друге (нове) идеологије. Није, дакле, чудно што се о историјском појму „*novus orbis terrarum*“ све мање прича и у Америци и у свету. У једном излагању почетком 1992. године тадашњи амерички државни секретар Џејмс Бејкер је рекао: „Или ћемо ми победити историју, или ће историја победити нас“. Да ли је уопште потребно говорити колико је тешко победити историју?

⁸ „Алтернативну стратегију“ би можда могло да чини окупљање земаља које могу бити потенцијалне жртве „уциљане“ дезинтеграције (на пример Кина, Индија, Русија, Иран, Ирак, Турска и неке западноевропске земље). Даље, реално је очекивати да ће се у следећим фазама „добровољног прихватања“ наметнутог концепта „новог светског поретка“ повећати број земаља које су у тзв. међународном затвору (различити видови санкција инструментализоване Организације уједињених нација), из чијег би окупљања могла, чак, настати и једна „паралелна међународна заједница“. Коначно, ако се прихвати став америчког дневника „*The International Herald Tribune*“ да је „национализам прва фаза успостављања демократије“, онда би међусобно признавање сада „нелегалних“ националних ентитета, као што су Република Српска Крајина и Република Нагорно-Карабах, могло да буде корак у правцу олакшавања ситуације или, чак, „урушавања“ „новог светског поретка“, који се ствара.